

A gyermekkor üzenete

Akkor jó az évkönyv, ha túléli az újdonság ünnepest, ha nem szórakozva, szórakozottan lapozgatjuk, hanem hétköznapiakat derít fel a fénye. Az *UTUNK ÉVKÖNYV 1978* ilyen tartós örömet rejtő, olvasmány. Öröm már az is, és elégtétel, hogy nálunk már a gyermekkor rangját nem egy korosztálynak szánt kiadványok hirdetik rendeltetésük szerint, hanem komolyan és meghatottan keresik, találják meg és mutatják fel üzenetét írók és olvasók, nagyok és gyermekek egymásnak — együtt. A *Korunk* szerkesztői talán nem indokolatlan büszkeséggel érzik ezt az évkönyvet, irodalmi hetilapunk tekintélyes és népszerű mellékletei közül az egyik legsikerültebbet a maguk kezdeményezése — az óvodáskor néhány elméleti kérdést felvető 1977. 3. száma, a gyermekrajzokból összeállított képregénnyel — folytatásának és kiegészítésének. Amióta az *Utunk Évkönyv 1978* a rendelkezésünkre áll a gyermeki kreativitás és a gyermekkor sorsdöntő élményeit a maguk intenzitásában megőrző írói érzékenység egymáshoz méltó bizonyóságként, egyre nyilvánvalóbb nemcsak a felismerés, hogy a gyermekkor sem kizárólag a *Napsugár* és a *Jóbarát* ügye, hanem egész kultúránké, de világosabban körvonalazódik egy lehetséges és szükséges munkamegosztás is. Kimondatlanul ott lappang a gyönyörű gyermekrajzokat mintegy illusztráló vers és próza sorai között: nem a nevelés a szívügyünk, hanem a gyermek, a nevelésnek nem alanya, hanem célja és legtehetségesebb munkatársa.

Olyan gonddal állították össze a gyermekkorra emlékezésnek ezt a valóságos antológiáját szerkesztői, hogy hiányérzetről nem panaszkodhatunk. Legszívesebben az összes szerzők felsorolásával rónánk le elismerésünket és hálánkat, s csak a nyilvánvaló igazságtalanság bevallásával kockáztatjuk meg, hogy néhányat — csak látszólag a többiek rovására — kiemeljünk. Horváth Imre egy egész letűnt világot elevenít fel óvott gyermekora megidézésével; mintegy határos ellentétpárjaként Cskli László a védtelenség kegyetlen poézisét szövegezte meg; Székely János *Két emléke* felejthetetlen tanúvallomás, amelyben a művészi intuíció nem először s nem utoljára megelőzi a tudományos bizonyosságot, ezúttal a tudat-előtti állapot megrázó-diadalmas tudomásulvételéről; Szabó Gyula, amint egy megelevenedett emlék köré csoportosítja s úgy rekonstruálja a falusi gyermek élményvilágának gazdagságát, elbeszélő kedve s ereje nagylélegzetű, újabb próbája iránt kelt igényes várakozást. Megemlíteném még az *Évkönyv* egyetlen interjút, Mikó Ervin beszélgetését Kovács Ildikóval, amelyből egy mondatöredéket feltétlenül idézni kell: „Szeretem a saját gyermekkoromat...”

Hányan szeretik? Minden bizonnyal nem annyian, ahányan megtalálták felnőtt magukban gyermek másuk kinagyított vagy csak elnagyolt változatát; inkább annyian, ahányan még mindig nem fáradtak bele, hogy keressék magukban az egykori gyermektől örökölt kíváncsiságot, érzékenységet, érzelmegazdagságot, azt a képességet, hogy mindennap előről kezdjék a világ teremtését.

SZ. J.

A SZÍNÉSZ A SZÍNHÁZBAN EL... (Film, Színház, Muzsika, 1977. 53.)

„...hirtelen az a vágyam támadt, hogy új nyelvezetet, új eszközöket kell a magam számára teremtenem” — emlékezik vissza Gábor Miklós, az utóbbi évtizedek egyik legnagyobb magyar színészgyénisége, az Oidipusz-alakítása utáni elégedetlenségére. Az interjúkészít-

tő Gách Marianne „18 kérdése” (amire mindig érdemes odafigyelni) azonban többet fed fel, mint egy nagy színész művészi gondjait, gyötrődéseit — és megújulását. A Budapestről Kecskemétre átszerződött és ezzel rendkívüli feltűnést keltő Gábor Miklós személyes tapasztalatai színházzociológiai és színházesztétikai tanulságokat tudatosítanak, messze meghaladva a képeslap-olvasó

szenzáció- és információéhségét. „Kecskeméten a színész a színházban él, nem rángatja el onnan semmiféle külső kényszer, se a rádió, se a tévé, se a szinkron. A házban, ahol lakunk, három emelet a színházé. Amikor hazamegyünk, nemegyszer kiteszünk a folyosóra székeket, és ott folytatjuk a színházi töprengést, vagy egyik lakásból a másikba vándorolunk. Amikor egy-egy előadásra készülünk, folytonosan ebben élünk.“ Gábor Miklós vallomása azért különösen fontosak, mert senki nála jobban nem szembesítheti — emlékezetes művészi sikerek birtokában — a színház régi és új koncepcióját, a hagyományos és modern játéktípusok lehetőségeit, gátjait. Nemzedéki és felfogásbeli különbségek szembesítődnek rendező (Ruszt József) és színész(ek) találkozásakor. Erdemes meghallgatni erről Gábor Miklós gondolatait:

„A próbák kezdetben úgy festettek, hogy Ruszt csak ült a nézőtérén, és figyelt engem. Nem tudta, mit csinállok. Én szeretek szélsőségesen próbálni, még mielőtt a szöveget tudnám, rögtön játszom. S ily módon egész fizikumommal eszmélek rá arra, mi a teendőm, hogyan kell a figurát megelevenítenem. Ruszt régebben másfajta színészekhez szokott. Egy ideig figyelt, aztán megszólalt, és egy-egy mozzanatba beleszólt, és ily módon minden alkalommal segített. Megtanult engem, ahogy én tanultam meg a kecskeméti fiatalokat. Ők sok mindent nem tudtak, amit én tudtam, viszont nemegyszer megesett, hogy amit én helyes játékmódnak, stílusnak hittem, azt ők egyszerűen, primitíven leleplezték, és afféle szokványos színészi fogásnak minősítették.“ Gábor Miklós nem tagadja meg régebbi önmagát, nem fordul szembe múltjával, de példás művészi bölcsességgel használja az új helyzet nyújtotta élményeket, szakmai tanulságokat: „Többet tudok önmagamtól, mint azelőtt. A megszokások homálya, akár egy fátyol, úgy lebbent szét. Úgy érzem, hogy amit gondolok, azt magamnak is meg tudom fogalmazni, nem kell se védekezni, se magyarázkodnom. Felszabadultabban, magától értetődőbben mondom ki, ami bennem dül. De kifejezési módokkal még nem vagyok elégedett. Amikor a tévében látom magamat, idegesít, hogy mennyire hasonlítok a többi színészhez. Remélem, lesz rá lehetőségem, hogy egy kicsit több próbával, egy kicsit több rizikóval megvalósítsam azokat a színészi eszközöket, amelyekre mostanában rádöbbenem. Igen fontosnak vélem, hogy alkalmam legyen a magammal való kísérletezésre. Hogy észbekapjak: mi az, amit még nem tudok.“

Am nem csupán a maga számára érzi fontosnak a kecskeméti, a „vidéki“ éveket. „Kecskeméten olyasvalamire akadtam, amire nekem szükségem volt, és nekik is szükségük volt énrám. A magyar színházi életben most kétségtelenül némi változás előszele lengedez. Ez a levegőben érződik. Bizom benne, hogy bármi történik, bárhova kerülök is, a kecskeméti színház céljaitól és kecskeméti barátaitól nem kell elszakadnom.“

Művészi és emberi hitvallásként erdemes Gábor Miklós minden sorát újra és újra elolvasni, emlékeztünkbe vésni.

VIGOTSKIJ ÉS A TUDOMÁNY MÓDSZERTANA

(Voproszi filozófii, 1977. 8.)

1926-ban írta L. Sz. Vigotszkij *A pszichológia válságának történeti jelentése* című, mindmáig kéziratban maradt munkáját. A félévszázados mű lapjain a szerző nemcsak a lélektanról szól, hanem a tudományelmélet, a filozófia mindmáig égető kérdéseire is keresi a választ.

A pszichológia korabeli krízisét és forradalmát a lélektani iskolák (freudizmus, behaviorizmus, perszonalizmus, gestaltizmus stb.) sora jelzi. Vigotszkij úgy látta, hogy századunk feladata az „általános pszichológiaelmélet“ létrehozása a legfrissebb tudományos eredmények és a lélektani megismerés gyakorlati elvei alapján. Túl irányzatokon, rendszereken, magát a pszichológia metodológiai alapját kell átépíteni — állította Vigotszkij —, és marxista módszerrel a tükrözés elvéből és a történetiségből kiindulva tervbe vette e tudomány felvázolását.

Amint a legfejlettebb tudományok (fizika, biológia) példája mutatja, az általános tudomány a megismerés fejlett szakaszán jelenik meg. A pszichológia is elérkezett ahhoz a történelmi pillanathoz, amikor már képtelen megfelelni a kor követelményeinek sajátos logikai-módszertani infrastruktúra megalkotása nélkül. Az általános lélektan elsődleges szükségének kérdése — vallotta Vigotszkij — „nem a filozófusoktól származik, akiknél az általánosítás szakmai eljárás, mégcsak nem is a lélektan teoretikusaitól, hanem mindenekelőtt a gyakorló pszichológusoktól (pszichiáterektől, klinikai és iskolapszichológusoktól)“. Szerinte a pszichológia válságának lényege éppen az, hogy bár felismerte az általános módszertan szükségességét, még nem volt képes azt létrehozni, s emiatt különálló struktúra csoportjai (a

gyermek-, pato-, zoopszichológia stb.) saját, szűkebb körű nomenklatúrájukat kénytelenek használni általános pszichológiai igénnyel: „Mi a legáltalánosabb a pszichológia által tanulmányozott legkülönbözőbb jelenségekben, mi avatja azokat lélektanivá — a kutya nyáéleválasztásától a tragédia élvezetéig; mi a közös az örült agryémeiben és a legszigorúbb matematikai építményben?” A lélektan részrendszereinek külön nyelve, eltérő rendszerelési gyakorlata helyett, az összeférhetlenség megszüntetéséért új kategóriákra, magyarázó elvekre van szükség, melyek egy másodlagos tudományt alkotnak.

A tudományos kutatás módszertani kérdéseinek elemzése Vigotszkij számára nem holmi elvont építmény, hanem az a „molekuláris munka” a szóval, fogalommal, készülékkel, tudományos ténnyel, amely naponta megjelenik a laboratóriumi tevékenység folyamán. A tudomány belsőleg kötött rendszer, minden egyes összetevője az *egész*től kapja értelmét. Ez az *egész* egy sor fejlődési szakaszon megy át. Ezek a szakaszok úgy követik, változtatják egymást, mint a gazdasági-társadalmi alakulatok.

Vigotszkij a válságban nemcsak romboló, hanem építő tendenciát is látott, ellentétben azokkal, akik végromlásként fogták fel. Thomas Kuhn amerikai tudománytörténész szerint a válság akkor tör ki, amikor felgyűlnek a rendellenes, az uralkodó paradigmával összeférhetetlen tények. Ilyenkor a régi paradigma széthull, és a tudományos ismeretanyag újabba szerveződik. Kuhn szerint a régi és új paradigma között nincs semmi közös. A krízis — állítja Vigotszkij — nem az új tények és az uralkodó eszmék rendszerének küzdelme, hanem a gyakorlat szülte és erősítette követelmények megérésének átmenete a részleges elméleti sémákról a sokkal általánosabbakra. Új kontextusukban a részleges sémák tényei és fogalmi felfedik mély kategorális jelentésüket. Abban az időszakban, amikor az általános séma még nem állt össze, de az idő már megérett rá, helyébe a részleges koncepciók nyomulnak. Egymás ellen való küzdelmük jelenti a válság külső képét, ez a leginkább szembeszökő.

A válságot Kuhn a tudomány belső jelenségeként fogja fel, bár úgy hiszi, hogy a logikait összekötötte a szociálissal, lévén a paradigmák hordozója nem az egyéni értelem, hanem a tudás öszszége. Vigotszkij szerint viszont csak az illető tudomány határain túl, a társadalmi gyakorlattal való mély kapcsolatában lehet megérteni a válságot. Hangsúlyozza, hogy a tények elemzéséből, ál-

talánosításából indul ki, s a tudományos eszközöket, rendszereket nem mint elvont logikai jelenségeket szemléli, hanem tudománytörténetileg meghatározott, konkrét, élő eseményként, tendenciákban és ellentmondásosságaikban, abból a szemszögből, hogyan felelnek meg a valóságnak, melynek megismerésére jelöltettek. Ebben az értelemben a tények — elméleti koncepciók, tudományos igazságok és egész rendszerek megjelenése, felemelkedése, hanyatlása és válsága. Az ilyen „metatények” önálló elméletet követelnek, a konkrét tudományostól eltérőt.

A nyelv nem semleges és passzív a tudománnyal való kapcsolatában, hanem aktív összetevője, közvetlen részvevője minden, a tudományban lejátszódó folyamatnak: „A nyelv mintegy felfedi a molekuláris változásokat, amelyek a tudomány átél; tükrözi a belső, meg nem formált folyamatokat — fejlődés-, reform- és növekedéstendenciákat.” Megnevezve a tárgyat, osztályozzuk, a szó-eszköz segítségével elhatároljuk a meghatározott viszonyban létező jelek végtelen sokféleségében. Ez a feldolgozás nem más, mint a tárgy megismerő rekonstrukciója (a fogalomelöttnél sokkal sürített, adekvátabb szinten). A tudományos kifejezés az intellektus fő eszköze a kutatási folyamatban.

A módszertan az élőlények csontváza-hoz hasonló. Az alacsonyabbrendűek — mint a kagyló — testükön hordozzák, eltávolítható róluk, és visszamarad az alakatlan húsdarab. A magasabbrendű állatok csontváza belső támasz, szervezen épül be testükbe. A pszichológia határai napjainkban nemcsak szélesen nyitottak, de elmosódottak is — állapítják meg a szerzők, Jarosevskij és Gurge-nidze, majd így folytatják:

„A módszertani nemtörődőmség elkerülhetetlenül a »nyelv« keveredését, a nyelv és gondolat szétválaszthatatlansága folytán pedig ez utóbbi elszegényedését vonja maga után. Nemegyszer a legkülönbözőbb elméleteket házasítják össze, amikor is, mint Vigotszkij gúnyosan megjegyezte: »az egyik rendszerből veszik a farkat és hozzáillesztik a másiktól vett fejhez, a középre pedig a harmadiktól helyeznek törzset.« E kombinációk elemeit onnan kölcsönzik, ahonnan könnyebb — kibernetikából, szociológiából, döntéseméletből, pszichofizikából vagy antropometriából. Esetenként mindezt a bűvös »rendszer« szóval tákolják össze, és ellátják egy egyszerű matematikai apparátussal, amely arra hivatott, hogy az elemek soknemű halmozatának megadja az egybetartozás, tudományosság és pontosság látszatát.”

REMEKMŰVEK — ÉS ILLÚZIÓK? (World Literature Today, 1977. 2.)

Az Oklahomai Egyetem korát tekintve patinás, negyedévi megjelenése ellenére azonban fürge és sokoldalúan tájékozott világirodalmi folyóirata, a *Books Abroad* címet váltotta, hogy pontosabban jelezze a valamennyi földrész és ország kortársi irodalmára figyelő igényét. A nagyformátumú, testes (tíz ívnyi) kiadvány változatlanul az új könyvek ismertetését állítja középpontba, egy-egy nemzeti vagy (és) világirodalmi jelenség esszé-szerű bemutatását viszont továbbra is vállalja.

Az első „World Literature” számban Alfred Kazin meg sem próbálja eltkarni az irodalom sokfélesége és a világ (világaink) különbözősége mögött meghúzódó ellentmondásokat, sőt egyenesen címbe írja véleményét róla (*We See from the Periphery, Not the Center: Reflections on Literature in Age of Crisis*). Goethe „der gebildete Mensch” eszményét, s a hagyományosan felfogott fejlődésszemléletet túlhaladottnak véli, mint ahogy az értelmiségi fogalmát és lehetőségeit a történelem is meglehetősen változatosággal „értelmezte”. Kazin nem hisz a remekművek mindenhatóságában. „Relativitáselméletében” — a kifejezést nem ő használja — meglehetősen messze megy ugyan, ám rokonszenves az a kijelentése, mely szerint „nem látjuk okát azt hinni, hogy egyik kultúra jobb, mint a másik”; nem fogadja el a „Központ” gondolatát, a „Perifériát” állítja szembe vele. „Egy irodalmi mű igazi ereje abban van, hogy alternatívákat mutat be nekünk — állítja a tanulmányíró. — Ha a mű érzelmileg eléggé hatásos, ellenszere lehet megszokott szellemi korlátozottságunknak. Egy másik *agy* látomása, egy másfajta gondolkodás nem tartós kivezető út.” A remekműveket ilyenformán illúzióknak, elvesztett illúzióknak tekinti, minthogy az irodalmat kiszolgáltatottnak látja. „Nincs centrum. A centrum klasszikus eszméje a Római Birodalom, majd a Katolikus Egyház vitathatatlan fennhatóságára épült, majd — különösen Amerikában — a felvilágosodás ajándékára, arra a mítoszra, hogy az egyén önfenntartó és racionális lény, akinek fő célja a szabadság, azon belül a gondolkodás szabadsága. A dantei felfogást a költőkről mint a próféták és tanítók egyetemes csapatáról a felvilágosodás a gondolkodóval mint a teljes vélemény szabadság képviselőjével helyettesítette.” A modernizmus a XX. században a vélemények kialakuló zűrzavara, a nyelvek e modern Bábale elleni lázadásként jelentkezett — állítja Kazin. Elismerve e lázadás, majd

a rákövetkező írói újítások eredményeit, szüntelen párhuzamot vonva a világtörténelem alakulásával, mégsem fogadja el törvényalkotóknak a legjobbakat sem, mert vágyaikat, akarataikat nem tudták érvényesíteni — műveiken kívül. Innen származik türelmetlensége a remekművekkel szemben. Ami azonban mégsem megy odáig, hogy tagadná az irodalomtörténeti, esztétikai értékeket.

MIT SZOLGÁL A FÖLDRAJZ? (Le Nouvel Observateur, 1977. 679.)

A földrajztudósok lelkiismereti problémái egy bő emberöltővel később kezdődtek a fizikusokénál. Sokáig úgy tűnt, ez a viszonylag fiatal tudomány megőrizheti eredendő ártatlanságát, azt, amely még áthatja „születési bizonyítványát”, Alexander Humboldtnek az 1832-től közölt útjegyzeit. Ezt az apolitikus, de éppenséggel nem ideológiamentes gyanútlanoságot a francia földrajzi iskola megteremtője, Vidal de La Roche vitte tovább — az abszurdumig. A szakirodalomban klasszikusnak számító könyvében La Roche három oldalt szentel Párizsnak és ötvenet a francia Középhegységnek, de úgy, hogy az utóbbi szénbányáiról szó sem esik. Később a tanítványok túltették magukat a Mester prűderiáján; az ötvenes években már-már kialakulóban volt egy „polgári” meg egy „proletár” geomorfológia, sőt a kapitalista és a szocialista nagyváros megkülönböztetésére is történtek kísérletek. Megjelent a „humán földrajz” fogalma, melyet Christian Grataloup, az *Espace-Temps* szakfolyóirat szerkesztője tákolmányának nevez, mint-hogy szerinte a fogalom értelmezői a fizikai földrajzból durva determinizmussal próbálják levezetni a városokkal, iparral foglalkozó, ún. humán geográfia adatait.

Yves Lacoste szerint — aki a második világháború után, vagyis akkor kezdte pályafutását, amikor a geográfusok nekiláttak „benépesíteni” Vidal de la Roche „örök Frankhon”-jának tündértájakait — a tájfelosztás mit sem változott. Holott éppen az a mód, ahogyan tagoljuk a terepet, teszi lehetővé — vagy lehetetlenné —, hogy felismerjünk egy-egy jelenséget. Sokáig Lacoste se látott többet a kartársainál; a 60-as években a gyengén fejlett országok földrajzát tanulmányozta, s írt egy könyvet, amely világszerte ismertté tette a nevét. Ez a siker nyitotta ki a szemét: újraolvastva könyvét rádöbbent, hogy — nem ért egyet a saját nézeteivel: „Öntudatlanul egyfajta embrionális geopolitikát műveltem. [...] Hogyan vezethetett egy föld-

rajzi gondolatmenet efféle kisikláshoz? Addig is, amíg folyamatban volt az önmagának feltett kérdés tisztázása, Lacoste felkérte a Presses Universitaires de France-ot, hogy a mindenfelől megnyilvánuló érdeklődés ellenére tekintsen el munkája újrakiadásától. Közben tovább kutatott, Bachelard-t olvasta, Althussert és — Marxot; nem a földrajztudósoktól várta a megvilágosodást, amely végül ebben a szokatlan megfogalmazásban öltött testet: „A földrajz nem tudomány.” De: ha mégis az, vajon mit szolgál? Lacoste válasza erre a kérdésre következő könyvének címe lett: *La géographie, ça sert d'abord de faire la guerre.* („A földrajz mindenekelőtt a háborút szolgálja.”) Hogyan (és földrajzi értelemben) hol jutott erre a következtetésre? Vietnamban, miután — 1967-ben — hozzájutott a Vörös Folyó del-tájának a bombázására vonatkozó dokumentumokhoz. Lacoste rájött, hogy korántsem véletlenül csakis ott és akkor bombázták a gátrendszert, amikor és ahol a víz áramlása a legerősebb, sőt, nem is magát a gátat rombolták, hanem a gátszerkezet lábát, amelyen így észrevehetetlen finom repedések támadtak, és szivárogni kezdett a víz... „Rájöttem — írja —, hogy a Vietnamban alkalmazott stratégiai elgondolás valójában földrajzi gondolatmenetet követett... Nem állítom, hogy a földrajz gonosz dolog, és nem szabad művelni. De állítom, hogy a földrajz a hatalom egyre veszedelmesebb eszköze egy kisebbség keretében... A mesterséges bolygók segítségével készített felvételek a földrajzi információk valóságos robbanásához vezettek. Sokat tudunk a légtömegekről, a természéről, stb.. De eddig még sosem éltünk olyan politikai helyzetben, amelyet bolygónk földrajzi ellenőrzése tart fenn...”

A Lacoste és munkatársai alapította földrajztudományi folyóirat, az *Hérodote* — mint alapítója megjegyzi — egy közismert görög kém nevét viseli, aki éppen ezáltal egyike volt az első hivatásos geográfusoknak. Olvasható ebben a szakközleményben — például a Latin-Amerikának szentelt számban —, miért győzött Fidel Castro a Sierra Maestrában, és miért kellett szükségképpen elbuknia Che Guevarának a bolíviai Nenkahuazu vidéken. Lacoste-ék szerint éppen azért nem szeretik Hérodotoszt a történészek, mert kisajátították a politikai értekezést (discours), és azt a mindenkori előjogot élvezték, hogy ők alapítják meg, ki a győztes: „Ma már világos, hogy azt is tudni kell, hogyan lehet győzni.”

Lacoste-on — és Hérodotoszon — kívül mások is munkálkodnak a földrajz

új arculatának kialakításán. Az *Espace-Temps* körül csoportosuló fiatal kutatók számára a földrajz nem tudomány, hanem konglomerátum, „tudomány előtti” ismeretösszeg, amelyben rendet kell teremteni. A fizikai földrajzot átutalták a geológusok, a klimatológiát a meteorológusok, a flórát és faunát a növény-, illetve az állattan kutatóinak hatáskörébe. Megálltak — szerencsére —, még mielőtt mindent eltakarítottak volna, a „társadalmi térség” fogalmánál: „A földrajz tárgya a terep. Mi a társadalmi tények földrajzi megoszlását tanulmányozzuk.” Az amerikai „New Geography” a hatvanas években hozzálatott e stúdium tudományos megalapozásához matematikai modellek segítségével. Ezen az úton az angolok és a svédek követték őket. Az *Espace-Temps* körüli franciák a szigorú marxista elemzést választották módszerül. Az elméleti törésvonal — hangsúlyozzák — nem azonos a politikaival: a társadalomtudományban, s a földrajzot ide sorolják, nem létezhet hivatalos ideológia.

EGY MÚLTKUTATO FUTUROLOGUS (Time, 1977. 45.)

Megismerni azokat a lényeket, amelyek az emberszabású majmok evolúciós útjáról a mai emberhez vezető ösvényre tértek, rekonstruálni külsejüket és következtetni a természetükre — igen becsúszó tudósi szándék. Richard Leakey-nek, a harminckét éves, Kenyában élő antropológusnak szerencséje volt e szándéka valóra váltásában: alig egy év-tizednyi kutatómunka során több fosszilis ősembercsontot talált, mint valaha is bármely antropológus — 180 egyed több mint 300 csontját hozta napvilágra. Munkássága, amelynek egyes részleteiről folyóiratunk is beszámolt (1976. 7.), több vonatkozásban újrafogalmazta a főemlősök fejlődésének történetét az ősmajmoktól a Homo sapiensig. Nemrég megjelent, *Origins* című könyvében így nyilatkozik az antropológus munkájának céljáról: „Rég eltemetett múltunkat kutatva, hogy megérthessük, mik vagyunk, voltaképpen *jövőnk*be nyerhetünk bepillantást.”

A Leakey családnak — Richard Leakey ugyanis valóságos antropológus-dinasztiából származik — ezek szerint mindenképp világosabban kell látnia jövőnket, hiszen együtt is megkülönböztet is jelentős felfedezéseket tettek evolúciós múltunkra vonatkozóan. Mivel ezekről az olvasó, mint jeleztük, már értesülhetett, itt talán tanulságosabb annak a felvillantása, hogy mi a titka a

neves antropológus-család kutatómunkája eredményességének. Kétségtelen, hogy leginkább az a kiváló „szimat“, amivel a lelőhelyekre rábukkannak. Ez azonban korántsem valami „hatodik érzék“, hanem az ősmaradványok keletkezésének beható ismerete. A fosszilizáció csak bizonyos körülmények között megy végbe: valamely növény vagy állattetem akkor válik kőületté, ha még bomlásnak indulása előtt iszap vagy vulkáni hamu temeti be — különben az elpusztult szervezetek mihamar vegyi összetevőikre esnek szét. De maguk a kőületek sem állnak ellen sokáig az eső és a szél eróziójának, és csak ritkán kerülnek ember, még ritkábban tudós kezébe. Nos, a Leakey-dinasztia tagjai mindezzel számolva végezték kutatómunkájukat, és sikerrel oldottak meg nehezebb feladatokat is: a leletek korának megállapítását, a maradványokat hátrahagyó lények rekonstruálását stb.

Persze, nem mindig tökéletes egyetértésben. Richard Leakey és apja, Louis között például nemegyszer állt fenn súlyos konfliktus, az egyetértés időszakai váltakozva. Mert — ahogy öccse, az ugyancsak antropológus Jonathan Leakey mondja — „Richardot, mint apánkat is, legalább tíz különböző dolog foglalkoztatja egyidőben, s ritkán áll előtérben mindkettőjüknél ugyanaz a dolog mint az épp legfontosabb.“

A Leakey fivérek idősebbike valóban sokoldalú tevékenységet folytat. Igazgatója a kenyai nemzeti múzeumoknak,

munkatársa több nemzetközi tudományos vállalkozásnak, előad a nairobi egyetemen, s expedícióira — amelyekre mindezek mellett a legtöbb időt szán — mindig elviszi afrikai diákjait is. „Soha senki nem dolgozott itt helybeli hallgatókkal, szakemberekkel, de éppen mi nem zárhatjuk ki őket“ — hangoztatja. Antropológiai tényekre alapozott vélekedése szerint a mai ún. emberfajok közötti különbségek csak a földtörténeti óra utolsó tizedmásodperceiben, mintegy 15 000 éve alakultak ki. „Felháborít, ha az emberek ilyen vagy amolyan módon rangsorolva különböztetik meg saját csoportjaikat. Egyformák vagyunk: mindannyian egyformán hordozzuk óriási evolúciós örökségünket.“

A múltkutató futrológus megállapításai sok szempontból új fényben mutatják meg a népesedés, a környezet degradálása, a nyersanyagok felélése egyre súlyosabb problémáját. Az ember — állítja Richard Leakey — gyökeresen meg tudja változtatni környezetét, de képtelen *biológiailag alkalmazkodni* megváltoztatott környezetéhez: saját, a genetika és az evolúció törvényeinek alávetett változása mérhetetlenül lassabban megy végbe, mint amilyen ütemben technikai civilizációja fejlődik. Az ember azonban ugyanakkor az egyetlen olyan lény, aki az idő dimenziójában él: tudatában van önnön múltjának, ebből következtetéseket von le jövőjére vonatkozóan, s így megvan a lehetősége arra, hogy „elkerülje az elkerülhetlent“.

A romániai magyar irodalmi tankönyv szerzőinek köszöntése
(Kántor Lajos, Szász János, Dávid Gyula és Marosi Péter)